

Ілійчук Л.В. Шкільний підручник як засіб формування екологічної культури молодших школярів. Розвиток наукових досліджень' 2010: матеріали шостої Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава: Вид-во «Інтер Графіка», 2010. Т. 10. С. 76-80.

Педагогіка / 2.Методичні основи виховного процесу

К.пед.н. Ілійчук Л.В.

Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В умовах складної екологічної ситуації, що набула сьогодні глобального характеру, потрібні величезні зусилля для її вирішення і стабілізації, де значна роль відводиться людині, її відносинам з природою, яка виступає як “об’єктивна матеріальна дійсність у всій багатоманітності і єдності її форм. Вона не створена людиною, передує суспільству і людській життєдіяльності, утворюючи їхню всезагальну і необхідну передумову” [9, 23]. Тому світова громадськість наголошує на необхідності охорони і збереження навколишнього природного середовища, подолання екологічного безкультур’я та екологічної безграмотності суспільства. Важливим у даному напрямі є спрямування педагогічних зусиль на формування у підростаючого покоління екологічної свідомості, а на її основі – екологічної культури як складової духовної культури особистості. Основні завдання цієї роботи визначено Законами України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про освіту”, Державною національною програмою “Освіта” (Україна ХХІ століття), Національною доктриною розвитку освіти України, Концепцією національного виховання, Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності,

Концепцією неперервної екологічної освіти та виховання в Україні.

Важливого значення у формуванні екологічної культури особистості надається підручнику, як носію змісту освіти і як засобу навчання та виховання підростаючого покоління. Адже він завжди був і залишається відображенням певної епохи, рівня знань, світогляду і домінуючих стереотипів суспільства, своєрідним втіленням не лише навчальних планів і програм, але й системи цінностей певної культури. Тому наповнення підручників природничим змістом, спрямування їх на формування в учнів екологічної культури набуває сьогодні актуальності і значущості, оскільки “під час читання формується ставлення дитини до навколишньої дійсності, її громадянська позиція, збагачуються почуття, розвивається творча уява, значною мірою задовольняються пізнавальні інтереси” [2, 79].

У контексті нашого дослідження звернемо увагу на зміст сучасних букварів і читанок, сторінки яких наповнені кращими здобутками української літератури, зокрема творами Д.Білоуса, П.Воронька, Є.Гуцала, І.Драча, С.Жупанина, Л.Костенко, Лесі Українки, О.Олеся, Д.Павличка, М.Підгірянки, М.Стельмаха, В.Сухомлинського, П.Тичини, І.Франка, Т.Шевченка та багатьох інших українських педагогів та письменників. Так, аналіз “Букваря” (М.С.Вашуленко, Н.Ф.Скрипченко) [1] показав, що він містить значну кількість оповідань та віршів про природу, які сприяють оволодінню учнями знаннями про природні явища і об’єкти, усвідомленню недопустимості екологічно недоцільних дій і вчинків. Серед них: “Білки”, “Голуби”, “Пасіка”, “Лісовий майстер”, “Парк на пустирі”, “Поспішай, синичко!”, “Зима і весна”, “Джерельце”, “Ой ти, соловейку” та ін.

Цілеспрямований процес формування екологічної культури учнів засобами сучасних підручників продовжується і в 2-4 класах. Так, зміст “Читанки: Підручник для 2 кл.” (О.Я.Савченко) [3] складають твори природничого характеру, які вміщено у підрозділ “Буду я природі другом: милуюся, оберігаю, прикрашаю...”. Серед них: “Ходить, ходить зима гаєм”, “Звернення”, “Буду я природі другом”, “Ялинка”, “Повінь”, “Берізонька”,

“Перекинута шпаківня”, “Я беру своє відерце”, “Казка про яблуню”, “Не лови метелика”, “Липка” та ін. Вищенаведені твори мають на меті розвинути у дітей потребу у спілкуванні з навколишнім середовищем, вміння помічати красу природи рідного краю, розуміння необхідності і значущості охорони, збереження та примноження природного середовища, про що говорить вже сама назва даного підрозділу. Поряд з цим у другій частині читанки [4] міститься розділ “Вірші українських поетів”, один із підрозділів якого “Вірші – поетичні картини природи”, у передмові до якого автор наголошує: “У різні пори року прекрасна наша земля. Її красу відображено у багатьох віршах. Вчитайся, вслухайся в поетичне слово...” [4, 10]. Художні твори даного підрозділу: “Зимовий ранок”, “Зима”, “Вишеньки”, “На зеленому горбочку”, “Серед краси”, “Все навколо зеленіє”, “Березовий листочок”, “Ліс на світанку” та ін. спрямовані переважно на опис краси природи, виховання любові до неї, а звідси і до усвідомлення дітьми важливості охорони рослин і тварин. Серед творів, у яких змальовано барвисті картини садів, полів, луків, відображено розмову про природні явища і об’єкти або звернення до них, можна назвати: “Кольоровий віршик”, “Кольорові пташки”, “Якого кольору сніг?”, “Розмова про сонце”, “Вітрисько”, “Жолудь”, “Без дороги ходить дощ”, “Суперечка”, “Сіяв шпак”, “Безконечник”, “Пташко-літашко...”, “Хто доня?”, “Загадка”, “Бігли діти повз ялинку...”. Даний підручник містить також розділ “Я хочу сказати своє слово”, в якому знаходимо оповідання та вірші “Жива казка”, “Квітка”, “Як побачити вітер?”, “Їжачок-реп’яшок”, “Ліс і лис”, “Оленчин горобчик” та ін. Важливо, що автор закликає школярів створити власний твір, свою казку. Наприклад, “Про що розказала золота бджілка”, “Як зимував горобчик”, “Мандрівка кленового листочка”. Даний розділ містить вірші, написані дітьми (Софіївсько-Борщагівської школи, що в Київській області), зокрема “Літо”, “Босонога весна”, “Осінній килим”.

Зазначимо, що природничий зміст “Читанки: Підручник для 3 кл.” (О.Я.Савченко) [5] розкриває підрозділ “Цікава книга Природи”, у передмові до якого підкреслено, що “Книга Природи напрочуд велика і різнобарвна. Не

злічити її сторінок – зелених лісів, синіх річок, бездонного неба, духмяних квітів... Неймовірно цікавий, захоплюючий світ Природи здавна надихав людей глибше пізнавати його закони. Письменники розповідають про Природу так, що їхні спостереження, думки і почуття стають для читачів цікавими відкриттями, пробуджують уяву, спонукають до роздумів. Читаючи твори цієї теми, зверни увагу, як по-різному описано осінь, ліс, вітер, які слова вжито, щоб передати різні стани природи” [5, 40-41]. Даний підрозділ містить наступні твори: “Скільки барв кругом розлито...”, “Золота осінь”, “Вже брами літа замикає осінь”, “Соловейко застудився”, “Чи ми з природою єдині...”, “Песик і хлопці”, “Лісовою стежкою”, “Наше відкриття”, “Журавлик”, “Сергійкова квітка” та ін., які стимулюють школярів спостерігати за явищами і об’єктами навколишнього середовища, сприяють вихованню дбайливого ставлення до природи. У другій частині читанки вміщено розділ “Вірші про світ природи і дитинства” [6], який складають такі художні твори, як “Що я люблю”, “Діти й ластівка”, “Чотири пори року”, “Розмова”, “Птиця”, “Не хочу!”, “Їжаки”, “Обтрусили яблука”, “Ластівки”, “Ліщина” та ін. Варто зазначити, що у підручнику містяться твори, написані дітьми (Павлівської школи), зокрема “Росинки-перлинки”, “Як горобчик у вирій літав” [6, 138-139].

Звернемо увагу на те, що у першій частині “Читанки: Підручник для 4 кл.” (О.Я.Савченко) [7], художнім творам природничого характеру присвячений розділ “Сторінки з книги природи”, у передмові до якого говориться: “Природа для людини – джерело життя, мудрості і краси. Вона постійно змінюється, вражаючи нас розмаїттям своїх проявів. Тому книга Природи безмежна і дуже цікава. Вона може багато сказати розуму і серцю людини, змінити настрій, викликати добрі почуття” [7, 47]. Розділ містить твори “Рідні краєвиди”, “Дрімляють села...”, “Яблука”, “Здивовані квіти”, “Заворожений сад”, “Дощик”, “Степ”, “Розмова з другом”, “Зимовий ранок”, “Лісова книга”, “Лист до птахів”, “Ласочка”, “Друзі” та ін. У другій частині читанки [8] вміщено розділ “З любов’ю до рідної землі”, де знаходимо вірші

та оповідання “Рідні краєвиди”, “Квітень”, “Мелодії природи”, “В небі жайворонки в’юються”, “Грім”, “Весняний вітер”, “Ходить така чутка”, “Спасибі людям, що зростили ліс” та ін.

Поряд із творами кращих надбань української і зарубіжної літератури, які мають місце у букварях та читанках знаходимо чималу кількість загадок, скоромовок, прислів’їв, приказок, легенд, казок, міфів, використання яких у навчально-виховному процесі передбачено сучасними програмами. Наприклад, загадки “Вірно людям я служу, я дерева стережу, дзьоб міцний і гострий маю, шкідників ним добуваю” [1, 129], “Плавала, купалася, сухенькою зосталася” [5, 73]; прислів’я “Квітень землю квітчає, з вирію пташок стрічає” [3, 100], “І від малої мурашки може бути велика користь” [7, 29]; українські народні казки “Лисичка і журавель”, “Вовк та козенята”, “Рукавичка”, “Лисиця та їжак”, “Колосок”, “Дрізд і голуб”, “Зайчаткова казочка”, “Чи є зима?”, “Соловей і жук” та ін.

Таким чином, значне місце у сучасних букварях та читанках відводиться творам природничого спрямування, які мають на меті поглибити знання учнів про навколишнє середовище, виховання емоційно-ціннісного ставлення до природних явищ та об’єктів, оволодіння нормами і правилами екологічно доцільної поведінки, практичними уміннями і навичками у галузі охорони природи, а звідси виступають важливим засобом формування екологічної культури молодших школярів.

Література:

1. Вашуленко М.С., Скрипченко Н.Ф. Буквар: Підручник для 1 кл. – 3-тє вид. – К.: Освіта, 2003. – 143 с.
2. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: “Початкова школа”, 2006. – 432 с.
3. Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 2 кл. – К.: Освіта, 2002.–Ч.І.–126 с.
4. Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 2 кл. – К.: Освіта, 2003.–Ч.ІІ.–143 с.
5. Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 3 кл. – К.: Освіта, 2003.–Ч.І.–142 с.

6. Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 3 кл. – К.: Освіта, 2003.–Ч.ІІ.–143 с.
7. Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 4 кл. – К.: Освіта, 2004.–Ч.І.–159 с.
8. Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 4 кл. – К.: Освіта, 2004.–Ч.ІІ.–175 с.
9. Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х томах / Ред. кол.: А.В.Кудрицький та ін. – К., 1987. – Т. 3. – 736 с.